

Stavovi nastavnika prema zastupljenosti oblika vršnjačkog nasilja i specifičnim karakteristikama žrtava

Iva N. Manić, Marija R. Marković

Univerzitet u Nišu – Filozofski fakultet, Departman za pedagogiju, Niš, Srbija

Uvod: Vršnjačko nasilje je fenomen koji podrazumeva neravnotežu moći između vršnjaka. Odnosi se na situacije kada dolazi do ponovljenih verbalnih i fizičkih napada, socijalnog isključivanja i emocionalnog, psihičkog i seksualnog zlostavljanja jednog učenika od drugog/drugih učenika, pri čemu žrtva ničim nije izazvala takvo ponašanje nasilnika. *Cilj:* Cilj ovog istraživanja bio je da se utvrde stavovi nastavnika prema zastupljenosti pojedinih oblika vršnjačkog nasilja i specifičnim karakteristikama žrtava. *Metode:* Uzorak je činilo 109 nastavnika iz šest osnovnih i srednjih škola sa teritorije grada Pirota. Kao instrument za prikupljanje podataka korišćena je petostepena skala procene Likertovog tipa, konstruisana za potrebe istraživanja. *Rezultati:* Rezultati istraživanja pokazuju da je verbalno nasilje najčešće primećen oblik nasilja među učenicima osnovnih i srednjih škola u Pirotu. Takođe, na osnovu stavova nastavnika može se zaključiti da određena specifičnost učenika nije nužan razlog da on postane žrtva vršnjačkog nasilja. *Zaključak:* Verbalno nasilje identifikovano je kao najizraženiji oblik vršnjačkog nasilja, dok se specifičnosti učenika nisu izdvojile kao rizičan faktor individualnog nivoa za vršnjačko nasilje. Zbog težeg otkrivanja pojedinih oblika vršnjačkog nasilja od strane odraslih, kao i zbog mogućnosti da žrtva vršnjačkog nasilja postane bilo koji učenik, u predupređivanju ove pojave veliki značaj ima preventivno delovanje škole, porodice i drugih podistema značajnih za vaspitanje i obrazovanje dece.

Ključne reči: vršnjačko nasilje, oblici vršnjačkog nasilja, karakteristike žrtava, škola, stavovi nastavnika

* Korespondencija: Iva Manić, i.manic-17507@filfak.ni.ac.rs

Napomene: Rad predstavlja deo master rada Manić. I. (2021). *Determinišući faktori pojave vršnjačkog nasilja u školi* [master rad]. Univerzitet u Nišu – Filozofski fakultet.

Rad je nastao kao rezultat istraživanja na projektu koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (br. ugovora 451-03-9/2021-14/200165).

Uvod

U našoj praksi sve češće se upotrebljava termin *bullying* (eng. bullying), koji označava ponašanje pojedinca koji primenjuje moć ili snagu kako bi naneo štetu ili povredio slabijeg od sebe. Ovaj termin ne može se na našem jeziku u potpunosti opisati jednom rečju, pa se tumači kao maltretiranje, nasilje, siledžijstvo (Popadić i Plut, 2007). Vršnjačko nasilje se može okarakterisati kao namerno korišćenje fizičke sile ili verbalne moći protiv drugog vršnjaka ili grupe vršnjaka od moćnijeg vršnjaka, što izaziva negativne posledice po učenike koji su im izloženi (Marković, 2015). Dešava se u svakodnevnom okruženju i na svim uzrastima, ali većina istraživanja ove problematike fokusira se na decu školskog uzrasta (Graham & Juvonen, 2014). Kroz proučavanje vršnjačkog nasilja, primenom brojnih metoda i tehnika istraživanja, nastoji se doprineti boljem razumevanju ovog fenomena kako bi se uticalo na smanjenje njegove učestalosti (Field, 2004). Predmet ovog istraživanja jeste proučavanje stavova nastavnika prema vršnjačkom nasilju, s posebnim osvrtom na zastupljenost pojedinih oblika vršnjačkog nasilja i karakteristike žrtava.

Vršnjačko nasilje među učenicima predstavlja kompleksan fenomen i može se manifestovati u različitim formama. *Direktni* oblik nasilja prepoznaje se na osnovu otvorenih i neposrednih napada na žrtvu (npr. vređanje, kritikovanje, ruganje, guranje), a *indirektni* oblik obuhvata društvenu izolaciju, ogovaranje, ignorisanje i slično (Bjelošević et al., 2020). Suština indirektnog oblika ogleda se u nastojanju da žrtva postane socijalno izolovana, odnosno isključena iz vršnjačke grupe. Takvi postupci, usled dugotrajne isključenosti žrtve iz grupe, mogu imati značajne negativne posledice po njeno psihofizičko zdravlje.

U relevantnoj literaturi postoje različite tipologije vršnjačkog nasilja. Jedna od njih ukazuje na postojanje sledećih oblika nasilja: fizičko, verbalno, relaciono i seksualno (Rakić, 2015). Fizičko nasilje podrazumeva direktan napad na žrtvu i lako ga je identifikovati jer se ispoljava štipanjem, udaranjem, podmetanjem noge, izvlačenjem stolice i sl. (Dukan, 2020). Podrazumeva redovno napadanje vršnjaka slabijeg od sebe, direktnim ili indirektnim postupcima (Marković, 2015). Olveus (Olweus, 1994) ukazuje da je fizičko nasilje najprisutniji oblik vršnjačkog nasilja u školama i objašnjava da se može pojaviti kao čisto fizičko nasilje ili/i u kombinaciji sa verbalnim (psihičkim). Verbalno nasilje se ispoljava rečima, sa namerom da se vršnjak povredi, odnosno da mu se nanese psihička bol (Rakić, 2015). Ova vrsta nasilja podrazumeva ponašanja koja trenutno ili trajno ugrožavaju psihičko i emocionalno zdravlje vršnjaka (ogovaranje, ismevanje, nazivanje pogrđnim imenima i slično). Relaciono nasilje (isključivanje) često je primećeno među vršnjacima i zasniva se na načelima socijalne manipulacije (Marković, 2017). Ono se može opisati situacijama u kojim učenik ili grupa učenika ne dozvoljava pojedincu da pripada neformalnoj vršnjačkoj grupi. Ovaj oblik nasilja uključuje suptilna, prikrivena ponašanja ili neverbalni govor, pri čemu nasilnik može manipulirati sa drugim učenicima bez direktnog učešća.

Socijalno isključivanje ima za cilj formiranje grupnog identiteta, koji predstavlja snažan mehanizam kontrole (Marković, 2017). Seksualno nasilje, kao oblik vršnjačkog nasilja, podrazumeva uključivanje učenika u seksualnu aktivnost za koju nisu dovoljno zreli ili upućivanje poruka, dodirivanje, uvlačenje dece u prostituciju i druge vrste seksualne eksploatacije. Cilj seksualnog nasilja je zadovoljavanje potreba nasilnika, čime se ugrožava seksualni identitet žrtve tako što se primorava na neki oblik seksualne komunikacije (Dukan, 2020).

Navedenim oblicima nasilja često se priključuje i digitalno nasilje, koje podrazumeva primenu digitalne tehnologije za slanje poruka koje sadrže vređanje, pretnje, seksualno uznemiravanje (SMS, website), čime se može manifestovati jedan ili više pomenutih oblika nasilja (Bjelajac i Filipović, 2021).

Kada je reč o karakteristikama učenika koji su izloženi vršnjačkom nasilju, ustanovljeno je da pojedine nebihevioralne karakteristike učenika-žrtava, kao što su gojaznost, invaliditet, pripadnost LGBT populaciji, povećavaju rizik od vršnjačkog nasilja (Graham & Juvonen, 2014). Bilo koja jedinstvena karakteristika po kojoj se učenici-žrtve razlikuju od svojih vršnjaka može predstavljati rizični faktor (Graham & Juvonen, 2014).

Prethodna istraživanja koja su se takođe bavila utvrđivanjem tipičnih karakteristika žrtava pokazuju da su žrtve zapravo učenici koji pripadaju društveno marginalizovanim grupama, kao što su nacionalne manjine, migranti, učenici sa teškoćama u učenju i razvoju (Alivernini et al., 2019; Paul Poteat et al., 2013). Slično tome, istraživanjem koje je sprovedeno u Švedskoj utvrđeno je da su učenici sa potrebom za posebnom društvenom podrškom češće izloženi vršnjačkom nasilju (40%) u odnosu na ostale vršnjake (Fridh et al., 2017).

Verbalni, ali i drugi oblici vršnjačkog nasilja povezani su sa socijalnim statusom učenika (Pistella et al., 2020; Salmivalli & Isaacs, 2005). Ovaj podatak može se tumačiti sa aspekta percipiranja žrtve kao manje vredne i nedovoljno atraktivne za dominantnu grupu vršnjaka. To dovodi do socijalne isključenosti ili odbacivanja žrtve i često je praćeno ismevanjem, ruganjem, dodeljivanjem nadimaka i zastrašivanjem. Rezultati longitudinalne studije pokazali su da žrtve vršnjačkog nasilja ne reaguju odmah na doživljeno nasilje iz straha da neće imati adekvatnu podršku od ostalih učesnika obrazovno-vaspitnog procesa (Jiménez et al., 2021).

Istraživanjem je utvrđeno da se uzrast kao karakteristika može dovesti u vezu sa profilom žrtve i da on određuje trajanje i intenzitet nasilja. Vršnjačko nasilje se najčešće pojavljuje u periodu kada dete krene u školu, budući da početak formalnog obrazovanja predstavlja i pogodnu sredinu za interakciju sa vršnjacima. Rigbi (Rigby, 2007) navodi da je prijavljena viktimizacija izraženija među mlađim učenicima osnovne škole i postepeno se smanjuje u periodu srednje škole. U vezi sa tim primećeno je da je vršnjačko nasilje između mlađih učenika kratkotrajno i manje intenzivno, dok je kod starijih suprotno (Dukan, 2020; Krajnik, 2019). Ovaj podatak može se protumačiti sa aspekta

razvijenih socijalnih veština i sposobnosti samozaštite žrtve. Učenici mlađeg školskog uzrasta nemaju razvijene mehanizme samozaštite i u procesu su razvijanja samopouzdanja na osnovu povratnih informacija koje o sebi dobijaju od vršnjaka, pa samim tim češće mogu postati mete vršnjačkog nasilja (Perren et al., 2012). Takođe, postoje slučajevi i kada učenici sazrevaju i postaju svesniji posledica svojih postupaka po druge. U takvim situacijama oni mogu prestati da vrše nasilje nad drugima ili to mogu činiti na manje uočljiv način.

Na osnovu pregleda literature može se primetiti da dečaci često iniciraju nasilne interakcije, odnosno da su i u ulozi nasilnika i u ulozi žrtve (Popadić i Plut, 2007). Isti autori ukazuju na postojanje polnih razlika u izloženosti pojedinim oblicima vršnjačkog nasilja. Primećeno je da dečaci češće ispoljavaju fizičko nasilje, a devojčice relaciono (Marković, 2015). Rezultati drugog istraživanja potvrđuju da su devojčice češće uključene u verbalni, odnosno relacioni oblik vršnjačkog nasilja (Stepanić, 2019).

Neravnoteža moći je upravo ono što razlikuje vršnjačko nasilje od vršnjačkih konflikata, u kojima su strane u sukobu približno jednake moći (Graham & Juvonen, 2014). Specifične karakteristike vršnjačkog nasilja jesu intenzitet, odnosno trajanje, negativni postupci jednog učenika ili grupe učenika nad vršnjakom, pri čemu postoji neravnomeran odnos snaga, kao i repetitivnost (Graham & Juvonen, 2014).

Cilj ovog istraživanja bio je da se utvrde stavovi nastavnika prema vršnjačkom nasilju, sa posebnim osvrtom na zastupljenost pojedinih oblika vršnjačkog nasilja i specifične karakteristike žrtava. Pritom su rezultati istraživanja analizirani imajući u vidu razlike u dužini radnog staža ispitanika i vrste škole u kojoj rade.

Metode

Uzorak

Istraživanje je sprovedeno 2021. godine u šest škola sa teritorije grada Pirota. Škole koje su uključene u istraživanje (OŠ „Vuk Karadžić”, OŠ „8. septembar”, OŠ „Dušan Radović”, Gimnazija Pirot, Ekonomska škola i Mlekarska škola) predstavljaju prigodni uzorak. U istraživanju je dobrovoljno učestvovalo 109 nastavnika. Podaci su anonimno prikupljeni uz pomoć skale procene distribuirane elektronskim putem.

Uzorak čini 76 nastavnika zaposlenih u osnovnim školama i 33 nastavnika koji rade u srednjim školama. Od ukupnog broja ispitanika 11 nastavnika (10.1%) ima manje od pet godina radnog staža, 20 nastavnika (18.3%) između pet i 10 godina i 78 nastavnika (71.6%) ima više od 10 godina radnog iskustva.

Zadaci i hipoteze istraživanja

U ovom istraživanju postavljena su dva istraživačka zadatka: utvrditi koji su oblik vršnjačkog nasilja nastavnici najčešće primetili u školskoj praksi i utvrditi zapažanja nastavnika u pogledu specifičnih karakteristika žrtava vršnjačkog nasilja. U skladu sa tim zadacima najpre se pretpostavilo je da verbalni oblik vršnjačkog nasilja najčešće primećena forma nasilja među učenicima, a potom i da nastavnici pojedine karakteristike učenika, kao što su slabije fizičke sposobnosti, stidljivost, prethodno doživljena viktimizacija, razvojne smetnje, prepoznaju kao rizične faktore za njihovu viktimizaciju od vršnjaka.

Instrument istraživanja

U istraživanju je korišćena skala procene Likertovog tipa. Skala procene konstruisana je za potrebe ovog istraživanja sa namerom da se utvrde stavovi nastavnika prema vršnjačkom nasilju i specifičnim karakteristikama žrtava. Prva celina odnosi se na utvrđivanje stavova nastavnika prema učestalosti ispoljavanja različitih oblika vršnjačkog nasilja (npr. *Primećujem da se učenici često tuku ili fizički sukobljavaju; Dominantniji učenici često etiketiraju stidljivije učenike; Učenici često prijavljuju da su bili žrtve verbalnog nasilja*), dok se druga odnosi na stavove nastavnika prema karakteristikama žrtava (npr. *Smatram da učenici sa slabijim fizičkim sposobnostima češće postaju žrtve vršnjačkog nasilja u odnosu na ostale učenike; Mislim da učenici koji imaju određene poteškoće u razvoju često doživljavaju nasilje od vršnjaka; Stidljiviji učenici češće doživljavaju nasilje od vršnjaka u odnosu na ostale učenike; Mislim da je za učenike koji se plaše da neposredno prijave nasilje veća verovatnoća da kasnije ponovo budu žrtve u odnosu na učenike koji odmah reaguju*).

Ispitanici su iskazivali sepen saglasnosti sa tvrdnjama označavanjem brojeva od 1 (uopšte se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem). Vrednost Kronbahovog alfa koeficijenta za prvu subskalu iznosi $\alpha = .79$, a za drugu $\alpha = .80$.

Procedura istraživanja

S obzirom na aktuelnu epidemiološku situaciju nije bilo mogućnosti da se istraživanje sprovede na terenu, pa je skala procene distribuirana elektronskom poštom i postavljena na pojedine zatvorene grupe na društvenim mrežama.

Obrada podataka

Statistička obrada podataka izvršena je korišćenjem programa IBM SPSS Statistics 20. Razlike u stavovima nastavnika prema vršnjačkom nasilju i specifičnim karakteristikama žrtava u odnosu na školu u kojoj su zaposleni obrađene su primenom t-testa, a razlike u stavovima u odnosu na godine radnog staža obrađene su primenom F-testa. Za precizniji prikaz razlika u kategorijama, u okviru F-testa primenjen je *Bonferoni post hoc* postupak. Od statističkih parametara korišćeni su i frekvencije, aritmetička sredina, standardna devijacija, stepen slobode i statistička značajnost.

Rezultati istraživanja

Rezultati dobijeni ovim istraživanjem pokazuju da je, na osnovu stavova nastavnika, verbalni oblik vršnjačkog nasilja najučestaliji. U Tabeli 1 prikazani su rezultati značajni za utvrđivanje učestalosti ispoljavanja oblika vršnjačkog nasilja.

Tabela 1

Stavovi nastavnika prema učestalosti ispoljavanja različitih oblika vršnjačkog nasilja

Ajtemi	U potpunosti se slažem	Slažem se	Niti se slažem, niti se ne slažem	Ne slažem se	Uopšte se ne slažem
Primećujem da se učenici često tuku ili fizički sukobljavaju	10	10	33	27	29
Dominantniji učenici stalno etiketiraju stidljivije učenike	24	36	31	15	3
Učenici često prijavljuju da su bili žrtve verbalnog nasilja	1	5	21	47	35
Mislim da pojedini učenici koriste svaku priliku da manipulišu sa učenicima koje doživljavaju kao slabije	15	19	31	28	16

Dobijeni nalazi pokazuju niži stepen slaganja ispitanika sa tvrdnjom o učestalom ispoljavanju fizičkog oblika. Veći broj ispitanika se u potpunosti slaže ($n = 24$) ili iskazuje saglasnost ($n = 36$) sa tim da dominantniji učenici stalno etiketiraju stidljivije, dok troje ispitanika uopšte nije saglasno sa datom tvrdnjom. Najveći broj ispitanika ($n = 47$) ima nizak stepen saglasnosti sa tvrdnjom da učenici često prijavljuju da su bili žrtve verbalnog nasilja. Nastavnici ($n = 31$) nemaju jasno formiran stav (niti se slažu, niti se ne slažu) prema tvrdnji da pojedini učenici koriste svaku priliku da manipulišu sa učenicima koje doživljavaju kao slabije.

Tabela 2

Stavovi nastavnika prema učestalosti oblika vršnjačkog nasilja u odnosu na vrstu škole

Vrsta škole	AS	t	p
Osnovna	10.47	-2.24	.11
Srednja	12.09		

Iz Tabele 2 se može videti da nema statistički značajnih razlika u odgovorima nastavnika osnovnih i nastavnika srednjih škola na pomenute tvrdnje ($t(106) = -2.24, p > .05$).

Tabela 3

Stavovi nastavnika o učestalosti oblika vršnjačkog nasilja u odnosu na godine radnog staža

Varijable	<i>N</i>	<i>AS</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>df1</i>	<i>df2</i>	<i>p</i>
Manje od pet godina	11	10.18	2.48				
Između pet i 10 godina	20	12.85	4.15	3.75	1	107	.02
Više od 10 godina	78	10.58	3.51				

Dobijene vrednosti primenom F-testa pokazuju da je između grupa ispitanika prisutna statistički značajna razlika ($F = 3.75, p < .05$). Na osnovu podataka prikazanih u Tabeli 3 primećuje se da se aritmetička sredina u odgovorima ispitanika razlikuje, pa je primenjen statistički postupak koji još preciznije pokazuje razliku u kategorijama.

Izračunavanjem razlika unutar grupa primenom *Bonferoni post hoc* postupka, dobijena vrednost ($p > .001$) pokazuje da se odgovori ispitanika sa manje od pet godina radnog staža statistički značajno razlikuju od odgovora ispitanika sa više godina radnog staža.

Tabela 4

Stavovi nastavnika prema specifičnim karakteristikama žrtava vršnjačkog nasilja

Ajtemi	U potpunosti se slažem	Slažem se	Niti se slažem, niti se ne slažem	Ne slažem se	Uopšte se ne slažem
Smatram da učenici sa slabijim fizičkim sposobnostima češće postaju žrtve vršnjačkog nasilja u odnosu na ostale učenike	13	31	37	18	10
Mislim da učenici koji imaju određenje poteškoće u razvoju često doživljavaju nasilje od vršnjaka	17	16	32	26	18
Smatram da je za učenike koji su jednom bili žrtve vršnjačkog nasilja veća verovatnoća da ponovo dožive nasilje u odnosu na ostale učenike	21	33	32	13	10
Stidljiviji učenici češće doživljavaju nasilje od vršnjaka u odnosu na ostale učenike	22	42	25	16	4
Mislim da je za učenike koji se plaše da neposredno prijave nasilje veća verovatnoća da kasnije ponovo budu žrtve u odnosu na učenike koji odmah reaguju	44	39	13	11	2

Nastavnici ($n = 37$) su izrazili neodlučnost (Niti se slažem, niti se ne slažem) pri proceni tvrdnje da učenici sa slabijim fizičkim sposobnostima češće postaju žrtve vršnjačkog nasilja u odnosu na ostale. Veći stepen saglasnosti (slažem se) sa istom tvrdnjom imao je 31 ispitanik. Manji broj nastavnika ($n = 17$) u potpunosti se slaže sa tim da učenici sa poteškoćama u razvoju često doživljavaju nasilje od svojih vršnjaka. Delimičnu saglasnost (slažem se) sa pretpostavkom da je za učenike koji su jednom bili žrtve veća verovatnoća da to ponovo postanu u odnosu na druge učenike ispoljilo je 33 nastavnika. Veći broj ispitanika ($n = 42$) slaže se sa tim da stidljiviji učenici češće doživljavaju vršnjačko nasilje u odnosu na ostale. Najveći broj ispitanika (44 u potpunosti, a 39 delimično) slaže se sa tvrdnjom *Mislim da je za učenike koji se plaše da neposredno prijave nasilje veća verovatnoća da kasnije ponovo budu žrtve u odnosu na učenike koji odmah reaguju.*

Tabela 5

Stavovi nastavnika prema specifičnim karakteristikama žrtava vršnjačkog nasilja u odnosu na vrstu škole

Vrsta škole	AS	t	p
Osnovna	16.36	-2.50	.71
Srednja	18.60		

Izračunata vrednost t-testa ($t(106) = -2.50, p > .05$) pokazuje da nema statistički značajnih razlika u odgovorima nastavnika osnovnih i nastavnika srednjih škole na pomenute tvrdnje.

Tabela 6

Stavovi nastavnika prema specifičnim karakteristikama žrtava vršnjačkog nasilja u odnosu na godine radnog staža

Varijable	N	AS	SD	F	df1	df2	p
Manje od pet godina	11	16.09	4.39	1.70	1	107	.20
Između pet i 10 godina	20	18.60	4.90				
Više od 10 godina	78	16.70	4.32				

Podaci dobijeni primenom F-testa pokazuju da između odgovora ispitanika ne postoji statistički značajna razlika ($F = 1.70, p > .05$).

Izračunavanjem razlika unutar grupa, primenom *Bonferoni post hoc postupka* (Tabela 6), zaključuje se da se kategorija ispitanika „manje od pet godina” razlikuje od ostalih kategorija s obzirom na razlike u aritmetičkim sredinama. Dobijena vrednost ($p > .05$) pokazuje da ne postoji statistički značajna razlika u odgovorima mlađih ispitanika u odnosu na odgovore ispitanika sa više godina radnog staža.

Diskusija

Sprovedeno istraživanje imalo je za cilj da se utvrde stavovi nastavnika prema zastupljenosti pojedinih oblika vršnjačkog nasilja i specifičnim karakteristikama žrtava. Ispitanici su ispoljili niži stepen slaganja sa tvrdnjom koja se odnosi na učestalo ispoljavanje fizičkog nasilja, što se može protumačiti da ono takođe postoji među učenicima, ali se verovatno češće javlja u odsustvu nastavnika. Dobijeni nalazi mogu se objasniti činjenicom da kod učenika postoji strah od kazne za učinjen fizički napad, zbog čega mogu češće pribegavati verbalnom obliku. Verbalni oblik vršnjačkog nasilja učenici doživljavaju kao nešto uobičajeno (Bilić, 2018). Zastrašivanje, vređanje, ogovaranje i drugi tipovi verbalnog nasilja teže se uočavaju, što se može dovesti u vezu sa shvatanjem učenika da je verbalni oblik „manje štetan”. Rezultati ovog istraživanja potvrđuju nalaze prethodnih istraživanja (Kosić-Bibić i Kovačević, 2018; López-Castedo et al., 2018) o tome da je verbalni oblik vršnjačkog nasilja najčešće zastupljen među učenicima. Najzastupljeniji postupci su ismevanje i omalovažavanje, a zatim ogovaranje i širenje laži (Kosić-Bibić i Kovačević, 2018; Martić, 2021). Takođe, istraživanje učestalosti nasilja među učenicima srednje škole pokazuje da je 23% ispitanika najčešće doživelo da ih vršnjaci vređaju i ismevaju, a 28% ispitanika da ih nazivaju pogrđnim imenima (Kodžopeljić i sar., 2010).

Budući da se pojedini oblici nasilja često ne primete ili ne shvate ozbiljno, žrtva neretko i ne prijavi da je doživela nasilje. Većina ispitanika je iskazala saglasnost sa tvrdnjom *Mislim da je za učenike koji se plaše da neposredno prijave nasilje veća verovatnoća da kasnije ponovo budu žrtve u odnosu na učenike koji odmah reaguju*. Tako se stvara mogućnost za njegovo ponovno javljanje. Učenici žrtve se često stide, veruju da im niko ne može pomoći, pa smatraju da je ono što su doživeli sastavni deo „normalnog” funkcionisanja u školi (Martinović, 2022). Dobijeni podatak ima implikaciju za buduće angažovanje nastavnika u školi kada je u pitanju hrabrenje učenika da neposredno reaguju u slučaju pojave vršnjačkog nasilja i stvaranje klime koja će ohrabrivati učenike da prijavljuju nasilje.

U pogledu zapažanja nastavnika o oblicima vršnjačkog nasilja dobijene vrednosti pokazuju da se odgovori mlađih ispitanika o vršnjačkom nasilju statistički značajno razlikuju od odgovora ispitanika sa više godina radnog staža. Iskazana zapažanja nastavnika o često primećenim oblicima vršnjačkog nasilja mogu se dovesti u vezu sa iskustvom u radu. Zbog teže uočljivosti moguće je da nastavnici sa manje radnog iskustva slabije prepoznaju prikriveno manipulisanje i nanošenje štete socijalnom statusu i ugledu žrtve (Bilić, 2018). Pojedini učenici doživljavaju vršnjačko nasilje, pri čemu nastavnici, često oni sa manje iskustva u radu, toga možda nisu ni svesni (Žić Ralić, 2012). Istraživanja (videti u Rose et al., 2011) pokazuju da je potrebno mnogo vremena da nastavnici uvide da vršnjačko nasilje postoji, a manje iskusni često ne razlikuju vršnjačko nasilje od običnih konflikata među učenicima. Takođe, manje iskusni nastavnici

intervenišu samo u situaciji kada se vršnjačko nasilje vidno primeti (Bauman & Del Rio, 2006, prema Rose et al., 2011).

Rezultati takođe pokazuju da nema statistički značajne razlike u odgovorima nastavnika koji su zaposleni u osnovnim u odnosu na nastavnike srednjih škola. To znači da nastavnici osnovnih i srednjih škola imaju visok stepen saglasnosti sa tvrdnjama koje pokazuju da je verbalno nasilje najčešće primećeni oblik. U prilog tome govore i nalazi Kosić-Bibić i Kovačević (2018), koji ukazuju na to da se različiti oblici agresivnog ponašanja sve češće primećuju među učenicima osnovnih, ali i srednjih škola širom Srbije. Ipak, pojedina istraživanja pokazuju malo drugačije rezultate, u kojima dobijeni nalazi izveštavaju o nižoj zastupljenosti vršnjačkog nasilja u srednjim u odnosu na osnovne škole. Tokom školovanja 77% srednjoškolaca nikad nije bilo izloženo nasilju, dok je 17% ispitanika doživelo vršnjačko nasilje jednom ili dva puta, pri čemu su najčešće bili žrtve verbalnog nasilja (Gojković i Vukićević, 2011; Kodžopeljić i sar., 2010). Nalazi dobijeni drugim istraživanjem, pak, ukazuju na veću prevalenciju nasilja među srednjoškolcima, odnosno da je 30% ispitanika vršilo nasilje nad drugima, dok je skoro 50% ispitanika bilo izloženo vršnjačkom nasilju, bez obzira na pol učenika (Velki, 2008).

U vezi sa drugim istraživačkim zadatkom, stavovi ispitanika usmereni su prema tvrdnjama koje pretpostavljaju da žrtve vršnjačkog nasilja postaju stidljiviji učenici, sa slabijim fizičkim sposobnostima ili sa teškoćama u razvoju. Na osnovu rezultata se zaključuje da je najveći broj ispitanika izrazio stav neodlučnosti prema proceni specifičnih karakteristika žrtava kao faktora rizika. Slično se može protumačiti i u slučaju tvrdnji koje objašnjavaju da učenici marginalizovanih grupa, odnosno učenici sa određenim poteškoćama u razvoju, kao i stidljiviji učenici, češće doživljavaju vršnjačko nasilje u odnosu na ostale učenike. Ovim istraživanjem nije potvrđena inicijalna pretpostavka o tipičnim karakteristikama žrtava (slabije fizičke sposobnosti, stidljivost, prethodno doživljena viktimizacija, razvojne smetnje). Rezultati dobijeni našim istraživanjem pokazuju da žrtva vršnjačkog nasilja može da postane bilo koji učenik, bez obzira na svoju jedinstvenost i specifičnost. Suprotno tome, rezultati stranog istraživanja (Malette, 2017) pokazuju da su žrtve nasilja često izolovane od vršnjaka zbog toga što poseduju specifičnosti po kojima se razlikuju od ostalih. Nedostatak socijalnih veština doprinosi tome da učenici ne znaju da se odbrane od agresivnog napada vršnjaka i zbog toga postaju žrtve (Perren et al., 2012; Žic Ralić, 2012). Socijalno nekompetentna deca pružaju priliku vršnjacima da taj deficit u socijalnim veštinama protumače kao nepoželjno ponašanje. Vršnjaci takvo ponašanje često ne žele da prihvate i zbog toga učenici sa deficitom u socijalnim veštinama češće postaju žrtve (Žic Ralić, 2012). Moguće je da nastavnici prepoznaju da posedovanje neke od navedenih karakteristika samo po sebi nije dovoljan rizični faktor za viktimizaciju, već je reč o složenoj interakciji između te i ostalih personalnih karakteristika učenika.

To pojedine od njih može učiniti otpornijim na nasilje, iako poseduju neke od navedenih karakteristika.

Rezultati dobijeni našim istraživanjem govore u prilog tome da učenici koji su jednom bili žrtve imaju skoro identičnu verovatnoću da ponovo to postanu. Ovaj podatak može se objasniti nedovoljnim poverenjem u nastavnika da će zaustaviti dalju viktimizaciju, što obeshrabruje žrtvu da prijavi pretrpljeno nasilje. U prilog tome govore i rezultati prethodno sprovedenog istraživanja (Kerovec, 2018) koji pokazuju da je od ukupnog broja ispitanika (332) vrlo mali broj učenika prijavio nasilje nastavniku (4.8%) i školskom pedagogu ili psihologu (2.7%). Nasuprot tome, 41.9% ispitanika poverilo je svoje iskustvo o doživljenom vršnjačkom nasilju svom prijatelju/prijateljici (Kerovec, 2018).

Čutanje o doživljenom nasilju može da izazove dugotrajnu viktimizaciju, što izaziva štetne posledice po žrtvu. Olweus (Olweus, 1994) ukazuje da je fizičko nasilje najprisutniji oblik vršnjačkog nasilja u školama i objašnjava da se može pojaviti kao čisto fizičko nasilje ili/i u kombinaciji sa verbalnim (psihičkim).

Prednost sprovedenog istraživanja ogleda se u nastojanju da se sagledaju stavovi nastavnika prema vršnjačkom nasilju kao ključnih aktera koji mogu doprineti prevenciji ovog problema. Ovo istraživanje ukazuje na to da specifične karakteristike žrtava nisu nužan i dovoljan uslov za vršnjačko nasilje. Shodno tome, značajno je ukazati na potrebu za adekvatnijim percipiranjem čak i najmanjih pokazatelja pojave vršnjačkog nasilja, prvenstveno onih oblika koji se teže uočavaju. Takođe, istraživanje ukazuje na značaj potrebe za stručnim osposobljavanjem i permanentnim usavršavanjem u segmentima prepoznavanja vršnjačkog nasilja, reagovanja na nasilje, kao i u postupku njegovog predupređivanja. Potrebna su dalja istraživanja kojima bi se nastojalo da se ustanove konstelacije individualnih karakteristika pojedinaca koje povećavaju verovatnoću za njihovu viktimizaciju.

U budućim istraživanjima, prilikom proučavanja različitih aspekata ove složene pojave, bilo bi značajno primeniti i druge metodološke pristupe, kao što su kvalitativna metodologija i miks-metodologija.

Zaključak

Na osnovu stavova nastavnika zaposlenih u osnovnim i srednjim školama utvrđeno je da je verbalni oblik vršnjačkog nasilja najzastupljeniji kod učenika osnovnih i srednjih škola. Takođe, dobijeni rezultati pokazuju da određene specifičnosti pojedinih učenika ne predstavljaju nužni razlog za doživljavanje nasilja od vršnjaka. Odnosno, ustanovljeno je da iskustva nastavnika ukazuju na to da žrtva mogu postati učenici različitih karakteristika.

U savremenoj praksi potrebno je kod nastavnika i ostalih zaposlenih probuditi svest o potrebi za povećanom pažnjom i nadzorom nad učenicima. Time se doprinosi eventualnom sprečavanju dugotrajnih nasilnih postupaka,

što značajno doprinosi blagostanju svih aktera obrazovno-vaspitnog procesa. Takođe, važan je i rad nastavnika na podsticanju učenika da prijave vršnjačko nasilje, prevashodno kroz uspostavljanje odnosa poverenja sa učenicima, kao i adekvatnim reagovanjem u situacijama kada učenik prijavi nasilje.

Pored porodične sredine, škola je važna sredina za socijalizaciju pojedinca, koja, nažalost, predstavlja priliku za ispoljavanje vršnjačkog nasilja. Uprkos postojećem stanju u školskoj sredini, rukovodeći organi škole, kao i ostali saradnici, imaju zadatak da primenjuju propise koji se odnose na aktivnosti prevencije i intervencije u pogledu vršnjačkog nasilja. Pre svega trebalo bi stvoriti podsticajnu atmosferu za rad i učenje, podstaći nastavni i stručni kadar na stručno usavršavanje u domenima prepoznavanja i najmanjih oblika vršnjačkog nasilja, za adekvatniju prevenciju i pravovremenu intervenciju. Da bi škola kao institucija uspela u svojim namerama da preventivno deluje na vršnjačko nasilje i zaštititi žrtve, potrebno je da nastoji da deluje i na druge faktore koji su značajni za razvoj i obrazovanje dece. Svakako, potrebna je pomoć i podrška i drugih institucija, lokalne sredine, roditelja, okoline i sl.

Literatura

- Alivernini, F., Manganeli, S., Cavicchiolo, E., & Lucidi, F. (2019). Measuring bullying and victimization among immigrant and native primary school students: Evidence from Italy. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 37(2), 226-238. <https://doi.org/10.1177/0734282917732890>
- Bilić, V. (2018). *Nove perspektive, izazovi i pristupi nasilju među vršnjacima*. Obrazovni izazovi i Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Bjelajac, Ž., i Filipović, A. (2021). Specifičnosti digitalnog nasilja i digitalnog kriminala. *Pravo – teorija i praksa*, 38(4), 16-32. <https://doi.org/10.5937/ptp2104016B>
- Bjelošević, E., Bjelošević, S., & Hadžikapetanović, H. (2020). Peer violence as a problem of the modern society. *Psychiatria Danubina*, 32(Suppl. 3), 371-377.
- Dukan, Ž. (2020). *Razlike u oblicima i učestalosti vršnjačkog nasilja između učenika osnovnih i srednjih škola* [doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu]. ODRAZ. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:113056>
- Field, E. (2004). *Živjeti bez nasilja: kako pomoći djeci da izađu na kraj sa zadirivanjem i nasiljem*. Naklada Kosinj.
- Fridh, M., Köhler, M., Modén, B., Lindström, M., & Rosvall, M. (2017). Subjective health complaints and exposure to peer victimization among disabled and non-disabled adolescents: A population-based study in Sweden. *Scandinavian Journal of Public Health*, 46(2), 262-271. <https://doi.org/10.1177/1403494817705558>
- Gojković, V., i Vukićević, L. (2011). Vršnjačko nasilje – bullying kod učenika srednjih škola. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 30(1-2), 199-218.
- Graham, S., & Juvonen, J. (2014). Bullying in schools: The power of bullies and the plight of victims. *Annual Review of Psychology*, 65(1), 159-185. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010213-115030>
- Jiménez, T. I., León, J., Martín-Albo, J., Lombas, A. S., Valdivia-Salas, S., & Estévez, E. (2021). Transactional links between teacher-adolescent support, relatedness and aggression at school: A three-wave longitudinal study. *International Journal*

- of Environmental Research and Public Health*, 18(2), Article 436. <https://doi.org/10.3390/ijerph18020436>
- Kerovec, M. (2018). *Uloga vršnjačkog nasilja u objašnjenju pojavnosti internaliziranih problema kod mlađih adolescenata* [diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu]. Dabar. <https://repositorij.erf.unizg.hr/en/islandora/object/erf%3A380/datastream/PDF/view>
- Kodžopeljić, J., Smederevac, S., i Čolović, P. (2010). Razlike u učestalosti i oblicima nasilnog ponašanja između učenika osnovnih i srednjih škola. *Primenjena psihologija*, 3(4), 289-305. <https://doi.org/10.19090/pp.2010.4.289-305>
- Kosić-Bibić, N., i Kovačević, J. (2018). Vršnjačko nasilje u školama – nasilje ili stil komunikacije? *Hrana u zdravlju i bolesti*, 10, 79-85.
- Krajnik, V. (2019). *Povezanost vršnjačkog nasilja i samopoštovanja kod učenika osnovne škole* [diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu]. Dabar. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:147:709847>
- López-Castedo, A., Alvarez García, D., Domínguez Alonso, J., & Alvarez Roales, E. (2018). Expressions of school violence in adolescence. *Psicothema*, 30(4), 395-400.
- Malette, N. (2017). Forms of fighting: A micro-social analysis of bullying and in-school violence. *Canadian Journal of Education*, 40(1), 1-29.
- Marković, M. (2015). *Uloge u vršnjačkom nasilju i školski uspeh učenika* [doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu]. NaRDuS. <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/4252>
- Marković, M. (2017). Prevencija vršnjačkog nasilja u školskoj sredini: Pregled mera i aktivnosti. *Nastava i vaspitanje*, 56(1), 157-168. <https://doi.org/10.5937/nasvasl701157M>
- Martić, M. (2021). Nasilje u savremenom društvu. *Svarog*, 23, 127-142. <https://doi.org/10.7251/SVR2123129M>
- Martinović, N. (2022). *Percepcija školske klime i vršnjačko nasilje među adolescentima* [diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu]. ODRAZ. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:634157>
- Olweus, D. (1994). Annotation: Bullying at school: Basic facts and effects of a school based intervention program. *Child Psychology, Psychiatry and Allied Disciplines*, 35(7), 1171-1190. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1994.tb01229.x>
- Paul Poteat, V., DiGiovanni, C. D., & Scheer, J. (2013). Predicting homophobic behavior among heterosexual youth: Domain general and sexual orientation – specific factors at the individual and contextual level. *Journal of Youth and Adolescence*, 42(3), 351-362. <https://doi.org/10.1007/s10964-012-9813-4>
- Perren, S., Forrester-Knauss, C., & Alsaker, F. D. (2012). Self-and other-oriented social skills: Differential associations with children's mental health and bullying roles. *Journal for Educational Research Online*, 4(1), 99-123. <https://doi.org/10.25656/01:7053>
- Pistella, J., Baumgartner, E., Laghi, F., Salvati, M., Carone, N., Rosati, F., & Baiocco, R. (2020). Verbal, physical, and relational peer victimization: The role of immigrant status and gender. *Psicothema*, 32(2), 214-220.
- Popadić, D., i Plut, D. (2007). Nasilje u osnovnim školama u Srbiji – oblici i učestalost. *Psihologija*, 40(2), 309-328. <https://doi.org/10.2298/PSI0702309P>
- Rakić, J. (2015). Pojam i oblici vršnjačkog nasilja. *Pravne teme*, 3(5), 59-67.
- Rigby, K. (2007). *Bullying in schools: And what to do about it*. ACER Press.
- Rose, C. A., Monda-Amaya, L. E., & Espelage, D. L. (2011). Bullying perpetration and victimization in special education: A review of the literature. *Remedial and Special Education*, 32(2), 114-130. <https://doi.org/10.1177/0741932510361247>

- Salmivalli, C., & Isaacs, J. (2005). Prospective relations among victimization, rejection, friendlessness, and children's self- and peer-perceptions. *Child Development*, 76(6), 1161-1171. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2005.00841.x>
- Stepanić, L. (2019). Vršnjačko nasilje i preventivni programi. *Varaždinski učitelj*, 2(2), 67-77.
- Velki, T. (2008). Pojavnost nasilja među srednjoškolicima. U V. Kolesarić (Ur.), *Zbornik radova sa skupa „Nasilje nad djecom i među djecom”* (str. 267-282). Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet.
- Žic Ralić, A. (2012). *Odnos s vršnjacima* [Interni materijal, skripta za studente]. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Teachers' attitudes towards the prevalence of bullying and the specific characteristics of victims

Iva Manić, Marija Marković

University of Niš – Faculty of Philosophy, Department of Pedagogy, Niš, Serbia

Introduction. Bullying is a phenomenon that implies an imbalance of power between peers. It refers to situations where there are repeated verbal and physical attacks, social exclusion, and emotional, psychological, and sexual abuse of one student by another/ other students, where the victim did not cause such behavior of the bully. *Objective.* The objective of this research was to determine teachers' attitudes towards the representation of certain forms of bullying and the specific characteristics of the victims. *Methods.* The sample consisted of 109 teachers from six primary and secondary schools in Pirot. A five-point Likert-type evaluation scale, designed for the purpose of the research, was used for data collection. *Results.* The research results show that verbal bullying is the most frequently observed form of bullying among students. Also, based on the teacher's views, it can be concluded that any student can become a victim of bullying, regardless of their specific characteristics. *Conclusion.* Verbal bullying was identified as the most pronounced form of bullying, while the specifics of students were not singled out as a risk factor at the individual level. Due to the fact that certain forms of bullying are more difficult to be noticed by adults, as well as the possibility that any student can become a victim of peer violence, the preventive action of the school, family, and other subsystems important for the upbringing and education of children is of great importance in preventing this phenomenon.

Keywords: bullying, forms of bullying, characteristics of victims, school, teacher's attitudes

PRIMLJENO: 04.02.2022.
REVIDIRANO: 05.08.2022.
PRIHVACENO: 26.09.2022.